

14.11.23

8-А

Історія України

вч. Рзаєва Н.О.

Тема: Реєстрове козацтво. Становлення козацького стану.

Мета: охарактеризувати процес виникнення Запорозької Січі; показувати на карті місця запорозьких січей-фортець та володінь Запорозької Січі; з'ясувати причини утворення реєстрового козацтва та Війська Запорозького; визначати характерні риси політичного, військового й адміністративного устрою Війська Запорозького; характеризувати причини та наслідки перших козацьких повстань 90-хрр. XVI ст.; удосконалювати набуті вміння і навички; виховувати почуття поваги до історичного минулого Батьківщини.

Актуалізація опорних знань

Експрес-опитування

- *Яким роком датується перша писемна згадка про українських козаків?
- *Що таке Дике Поле?
- *Якими були причини виникнення українського козацтва?
- *Що таке Великий Луг?
- *На якому острові заснував свій замок-«городок» Д. Вишневецький?
- *Скільки всього було січей?
- *Що таке клейноди?
- *Чому Запорізьку Січ називали республікою?

Мотивація навчальної діяльності

Робота з картою

Вивчення нового матеріалу

Основні дати:

кінець 70 — початок 80-х рр. XVI ст. — виникнення Запорозької Січі на о. Томаківка;

1572 р. — створення за дорученням польського короля Сигізмунда II Августа полку українських реєстрових козаків;

1591—1593 рр. — козацьке повстання під проводом К. Косинського; 1594—1596 рр. — козацьке повстання під проводом С. Наливайка.

На рубежі 70—80-х рр. XVI ст. в Україні виникла ситуація, що спонукала козаків до створення своєї єдиної військово-політичної організації. У середині XVI ст. на Дніпровському пониззі вже сформувалася ціла мережа козацьких городків і січей. Козацькі ватаги жили в них як тимчасово, так і постійно. У разі необхідності дати відсіч нападникам або рушати в похід за здобиччю окремі козацькі ватаги виступали разом, очолювані виборними отаманами. Це сприяло усвідомленню козаками необхідності створення власної військової організації.

Об'єднанню розрізнених козацьких городків і невеликих січей сприяло також кількісне зростання козаків у 70-х рр. XVI ст. Якщо доти, за повідомленнями сучасників, у пониззі Дніпра цілорічно перебувало кілька сотень козаків, то тепер уже тисячі. Зростанню козацтва сприяло значне погіршення становища селянства на українських землях після Люблінської унії. Саме на цей час припадають згадки про масові втечі (півсела, ціле село, кілька сіл) на Запорожжя. Козаками ставали також бояри, які не змогли документально підтвердити свої права на землю і шляхетство. Боярство не лише внесло в козацтво досвід професійних воїнів, а й спонукало його до розгортання боротьби за визнання владою Речі Посполитої своїх станових інтересів.

Прискорила об'єднання козацьких січей на Запорожжі політика короля Речі Посполитої Стефана Баторія, який намагався підпорядкувати собі козаків на тлі їхньої постійної боротьби з турецько-татарськими нападниками.

Наприкінці 70 — на початку 80-х рр. XVI ст. нижче порогів Дніпра, на великому й неприступному острові Томаківка, оплутаному зусібіч річками й озерами, серед широких плавнів виникла перша Січ Великого Лугу — Томаківська. Її називали Запорозькою Січчю, а козаків — січовиками, або запорожцями. Це була самовладна військова організація, створена козаками воїнами або, як їх називали сучасники, «рицарями-людьми». За підрахунками дослідників, у Томаківській Січі перебувало близько 5 тис. козаків. Усього ж українське козацтво за часів першої Січі ймовірно становило не менше 10 тис. козаків.

Робота з термінами та поняттями

Запорозька Січ — організація українського козацтва, яка виникла й розвинулася за Дніпровськими порогами в першій половині XVI ст. Центром Січі було місто-фортеця, яке через різні обставини змінювало своє розташування, але завжди було за порогами.

Запорозька Січ у XVI—XVIII ст.

Назва	Роки існування	Місце розташування
Хортицька	1553(6)—1555(7) рр.	Острів Хортиця
Тамаківська	70-ті рр. XVI ст. — 1593 р.	Острів Томаківка
Базавлуцька	1593—1638 рр.	Острів Базавлук
Микитинська	1639—1652 рр.	Острів Микитин Ріг
Чортомлицька	1652—1709 рр.	Поблизу гирла р. Чортом лик
Кам'янська	1709—1711, 1730—1734 рр.	Мис, утворений річною протокою Козацьке Річище та гирлом р. Кам'янка
Олешківська	1711—1728 рр.	Урочище Олешки на південь від впадіння р. Інгул у Дніпро
Нова	1734—1775 рр.	Р. Підпільна

Утворення реєстрового козацтва.

Перетворення українського козацтва на вагомий чинник суспільного життя в Україні й ускладнення стосунків із Кримським ханством і Османською імперією через сутички з козаками обумовлювало прагнення литовської й польської влади встановити над ними контроль.

У 1524 р. вперше було здійснено спробу залучити козаків на державну службу. Польський король і великий князь литовський Сигізмунд I доручив набирати 1—2 тисячі козаків для захисту південного прикордоння. Проте через брак коштів ці наміри не були реалізовані.

Робота зі схемою

Влада Речі Посполитої активізувала зусилля з підпорядкування козацтва.

1572 р. за дорученням короля **Сигізмунда II Августа** було прийнято на державну службу і вписано до спеціального списку-«реєстру» 300 козаків.

Реєстрові козаки, як їх стали називати, отримували особливі групові права й привілеї. Зокрема, на власну адміністративну владу й козацьке судочинство. Це сприяло виділенню козацтва з інших верств населення й перетворенню його на новий суспільний стан.

Подальші заходи з визнання українського козацтва як окремого стану здійснив король **Стефан Баторій**. Він погодився прийняти на державну службу 500 козаків, визначивши в спеціальній «Постанові щодо низовців» їхні права й обов'язки.

Хвилинка відпочинку. Гімнастика для очей

https://youtu.be/u_fLRqqJ59E?si=uANSHgRkLIGVwBpf

Козацькі повстання 90-х років XVI ст.

Козацькі повстання 90-х років XVI ст.

Повстання під проводом Криштофа Косинського

1591-
1593 рр.

Криштоф
Косинський

Привід

земельна суперечка
між К.Косинським і
білоцерківським
старостою
Я.Острозьким

Козацькі повстання 90-х років XVI ст.

Повстання під проводом Криштофа Косинського

Провідники козацьких повстань.
Криштоф Косинський. Поштова марка.
Україна. 2010 р.

Основні
події

1593 р.

Пам'ятник повстанню
Косинського у Білій Церкві

Виступ проти
повстанців війська
на чолі з київським
князем
**Костянтином
Острозьким**

Битва під
П'яткою
(Житомирщина)
(**поразка**
повстанців)

Облога Черкас
(**смерть**
К. Косинського)

Козацькі повстання 90-х років XVI ст.

Повстання під проводом Северина Наливайка

Козацький табір на
р. Солониця 1596 року

Основна
битва

Урочище
Солониця (біля
Лубен), **1596 р.**

Гусарія. Художник
Войцех Коссак

обіцянка
амністії
реєстровцям з
боку поляків

видача
С. Наливайка і
М. Шаули
полякам

напад поляків на
козацький табір і
масова **різанина**

Значення повстань

- Повстання сприяли накопиченню досвіду боротьби.
- Козацтво стало силою, здатною очолити боротьбу за національне визволення.
- Зростала свідомість українського народу, розуміння боротьби за волю.
- Козацтво отримало народну підтримку в боротьбі.

Узагальнення. Систематизація. Рефлексія.

Перегляньте відео: https://youtu.be/0QjOjw_SC-M

Бліцопитування

- 1) Коли й де виникла Томаківська Січ?
- 2) Що таке Запорозька Січ?
- 3) Хто такі реєстрові козаки?
- 4) Яке місто зробив резиденцією реєстрових козаків Стефан Баторій?
- 5) Яку роль в устрої Війська Запорозького відігравала козацька рада?
- 6) Назвіть основні клейноди Війська Запорозького.
- 7) Хто очолив повстання козаків у 1591 р.?
- 8) Назвіть дату повстання С. Наливайка.
- 9) Якими були причини козацьких повстань 90-х рр. XVI ст.?
- 10) Чому козацькі повстання зазнали поразки?

Домашнє завдання:

- Прочитати §9
- Скласти таблицю «Козацько-селянські повстання 16-17 ст»

Дата повстання	Ватажок	Територія повстання	Результат, наслідки повстання

Завдання надсилайте на освітню платформу Human або на ел. адресу nataliarzaeva5@gmail.com

Бажаю успіхів у навчанні!